

John Stuart Mill/Herbert Spencer Karşılaştırmasında
**Özgürlük, Adalet ve
Sosyal Evrim**

Ayşe Yaşar Ümütlü, İstanbul, Mana Yay., 2015, 152 Sayfa.*

İsmail HANOĞLU**

Giriş: Deęerlendirmenin/Eleştirisinin Bilimsellięi ve Ahlakiliği Üzerine II

Bu konuya dair kanaatlerimizin ilki, başka bir çalışma bağlamında ifade edildi. Burada ise (yapıcı) eleştirisinin metin üzerindeki etkisi ve değerlendirme sonrası ortaya çıkacak entelektüel kaygıların içeriğine dair bir takım analizler ve betimlemeler içerisinde olunacaktır. Eleştiri tabiatı gereği, öznelliği içerisinde barındırır. Öznellięi içerisinde barındırmayan her hangi bir önermeden de ne kadar söz edilir, bu da ayrı bir tartışma konusudur. Buradan hareketle, öznellik sorununun bilgi kalitesini etkilemesi, yapacağımız analizlerin varlık, bilgi ve değer boyutlarını bu etki bağlamına alacağı bilinmelidir. Bu sebeple, değerlendirmelerimizin bilimselliğini ya da ahlakiliğini tartışmamız, meseleyi, eleştirmenin ya da değerlendirmenin semantik içeriği ile sınırlandırmaz; doğrudan bizi, bilginin mahiyeti ve insaniliği üzerine sorgulamaya götürür.

---

* Not: Parantezler içerisinde verilen rakamlar, sırasıyla, ilgili konunun geçtiği sayfa numarasını; sonrasındaki rakam ya da rakamlar ise ilgili satır ya da satır aralıklarına işaret eder. Satır numaraları verilirken, tercümesi tamamen yapılmış alıntı cümlelerle başlık ifadeleri yerine göre rakamsal olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla sayım sırasında ortaya çıkacak farklılık bundan kaynaklanacaktır. Ancak sayfa numarasında her hangi bir farklılığın yaşanmayacağını da bu bağlamda ifade etmeliyim. Okuyucularımızın dikkatine sunulur.

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Ü. Edebiyat F. Felsefe Bölümü.

Eleştiri ya da değerlendirme, bir yargı sürecinin en yalın ve keskin görünümü olarak kendini ifade etmesi bizim özneye dair analizlerimizin de yönünü ve içeriğini büyük oranda etkiler. Eleştiri bu bağlamda kendimizin yine kendimize en yalın aynası ve bizi fert kılan, özne kılan, en açık ve keskin taraflı oluşumuzun ve seçici varlığımızın en ayırt edici karakteri olarak karşımıza çıkar. Bu manada bilen öznenin bildiği, onun karar verdiği, Düşünce ya da eskilerin tabiri ile tasavvur, tasdik/onaylama ile birleşmedikçe karardan bahsedilemez. Zihinsel süreci tamamlayan her kararın eylemsel karşılığı olmasa da zihinselliğinden rahatlıkla bahsedilebilmektedir. Buna göre, zihinselliğin ahlakiliği de yapısında barındırdığı kararın içkinliği dolayısıyla etğin analiz alanına girer ya da girmelidir. Bu durumda verilen kararların içkinliği yani derin zihinsel arka planı eleştirinin görünen epistemik profilini, gizemli, kapalı-bulanık, esrarengiz ve ilgi çekici kılar. Eleştirel süreç, öznenin bir tür derin psikolojik analizine bizi ve başta kendini sürükleyen oldukça motive edici ama zaman zaman epistemik ve duygusal anomalilerin ve paradoksların da yaşandığı egzistansiyel bir durum olarak da irdelenmeli ve algılanmalıdır. Bu bağlamda eleştirel öznenin, eleştirilen özneye ya da metne ilişkin duruşu ilgili özne ya da metne dair bir takım akademik çıktılara dönüşeceği muhakkaktır. Eleştirel süreç, doğası gereği kendi içerisinde, iki özneyi üretir/kavramsallaştırır, takviye eder ve ucu açık biçimde doğallaştırır. Her eleştirel tutumun kendi muhatabını üretmesi kaçınılmaz bir diyalektik olarak gözükmesi, yalın bir durum değildir. Yalın değildir, çünkü sözlerin ardında insanilikler diyaloğu ve diyalektiği iş başındadır. Bu manada her özne oluş sürecinin kendi içinde barındırdığı epistemolojik kimya, oldukça içsel ve kompleks duygularla destekli ve çevrilidir. Söz konusu bu kompleks hisler ya da epistemik tutum ve tavır alışların üreteceği kompleks entellektüel hem üretkendir ve hem de besleyicidir. Üretkendir; çünkü, ilgili metin ya da özne, kendi egzistansiyel oluşum sürecine hem tanık ve hem de inşa edici olmakla bu kompleksitenin ambiyansına dahil olur. Besleyicidir; çünkü edinilen çıktılar, eleştiren öznenin özneliğini yeniden kurmada ve revize etmede destekleyici ve pekiştirici olur.

Bu bağlamda eleştiri-değerlendirme konusu yapılan ilgili çalışma, eserin konu ve içerik dizilimi esas alınarak belli başlıklar altında yeniden üretilmiştir. Eserin alanında dilimizde yapılmış ilk çalışma olması hasebiyle özgünlüğü, akademik tatmini doyurucu ve entelektüel ilgileri pekiştirici ve sürükleyicidir. Eserin kendi içerisinde güncelliğini her daim koruyan paradigmatik meselelere yapmış olduğu çözümleyici katkı ve çaba, eserin akademik kalitesini ve ivmesini oldukça yükseltmektedir. Batı düşüncesinin modern profilini almadaki, insan ve toplum modellerini geliştirmede kendilerine çok şey borçlu oldukları iki ismi Mill ve Spencer'ı konu alan böylesi bir eseri takip edecek dilimizde yapılacak akademik çalışmaların olması yapılan bu çalışmanın değeri

rini daha da güçlendirecek ve anlamlı kılacaktır. Bunun da bir zorunluluk olduğunun araştırmacılar tarafından bilinmesinde yarar vardır.

1- J. S. Mill ve H. Spencer'in Düşünce Profilleri

Yazar, gerek Türkiye'de ve gerekse yabancı dilde Mill ve Spencer'ı kendi çalışmasında konu edildiği biçimiyle bu zamana kadar konu edilmediğini vurgulayarak özgünlüğü noktasında oldukça güçlü bir iddia ile eserine başlamaktadır. Spencer'ın Amerika'nın kültür ve entelektüel yaşamında ağırlığına değinen yazar, Atatürk'ün de etkilendiği isimler arasında geldiğine vurgu yapar. Liberal ve faydacı kimlikleri öne çıkan Mill ve Spencer üzerinde bilgi kuramsal bir kıyaslamaya giden yazar, Mill'i empirist, Spencer'ı rasyonalist olarak değerlendirir. Spencer'ın sosyal evrim düşüncesi gerek Amerikan ve batı toplumlarında ve gerekse geç dönem Osmanlı aydınlarında oldukça etkili bir düşünce olarak öne çıkmıştır. (ss. 11-17)

Yazar, ilk bölümde Mill (1806-1873) ve Spencer'in (1820-1903) özlü hayat hikayelerine değinir. Bu bağlamda, eserden, düşünürlerin, yaşamış oldukları sosyal ortamın oldukça etkisinde kalarak bir düşünce serüveni içerisinde oldukları izlenimini edinmekteyiz. Gerek Mill ve gerekse Spencer'ın mevcut din algısına Protestanlığın ve Kalvinizmin açmış olduğu yoldan ilerleyerek oldukça farklı bir din algısına sahip olduklarını anlamaktayız. Doğal yaşamda 'en uygun olanın hayatta kalması/the survival of the fittest' anlayışını Darwin'e değil, Spencer'a ait olduğuna vurgu yapan yazar, temelde Spencer'ın Darwinist bir yaklaşımdan etkilendiği noktasında yapılan ithamların boş olduğunu, Spencer'ın Lamarck'ın kalıtımsal evrim anlayışı temelinde ilerlediğini öne çıkarır (s. 27, 6-8) Her iki düşünürün zaman zaman aralarında mektuplaşıp görüş alış verişi içerisinde olduklarına da değinen yazar, Mill ve Spencer için iki özel durumdan da söz eder. Mill'in hayatının son demlerini eşinin mezarına yakın olmak için bir köy evinde sürdürmesi (s.23, 12), Spencer'ın ise başta Nobel Edebiyat Ödülü olmak üzere bir çok ödülü reddetmesi (s.28, 14) ilginç ve anlamlı örnekler arasında sayılmalıdır.

2- Adalet ve Özgürlük Anlayışının Modern Batı Düşüncesindeki Temelleri

İkinci bölümü Mill ve Spencer'ın özgürlük ve adalet anlayışlarını değerlendirmeye hasreden yazar, Mill'de adalet duygusunun doğuştan geldiğini vurgularken, Mill bağlamında önemli bir tespitin de yapıldığını görürüz. Buna göre, Mill, birçok doğuştan gelen duygularımızın onların meşru oldukları sonucuna bizi götüremeyeceğini ifade ederken, diğer doğuştan gelen duygularımız gibi adalet duygumuzun da aydınlatılması gereken bir duygu ol-

duğunu açıkça belirtir. (s. 32, 16-19) Yazar, adalet ve adaletsizlik bağlamında Mill hakkındaki kanaatini şu neticeler ile şekillendirmeye çalışır: Bireyi, kişisel özgürlük ve mal varlığından yoksun bırakmak adaletsizliktir. Bireyleri haklarından mahrum bırakan yasalar çıkarmak adaletsizliktir. Yasalar tarafından garanti edilmese de herkes hak ettiğini elde edebilmelidir. Verilen sözlerin yerine getirilmemesi adaletsizliktir. Adalet taraf tutamaz. Yanlı bir adalet, adalet değildir. (s. 36)

Mill'in bireysellik düşüncesini temas eden yazar, bireyselliliğin toplum içindeki fertleri makine olmaktan kurtarıp, sağlıklı toplum olma yolunda pozitif katkısına değinir. Öyle ki, sağlıklı bireylerin ancak kendi özgürlüklerini yaşadıklarında sağlıklı topluma kavuşulabilecekleri ve bunun da adil bir toplumun olmazsa olmaz şartı olarak telakki edildiği yazarın betimlemelerinden ve analizlerinden çıkarsayabilmekteyiz (ss. 44-46). Bireysellik düşüncesinin özgürlük olmaksızın gerçekleşmeyeceğine Mill'den hareketle vurgu yapan yazar, gelişen ve modernleşen toplumların nasıl gelişip ve modernleştiği noktasında oldukça temel vurgulamalarda bulunur. Toplum içerisindeki fakir bireylerin topluma yük olacağını, bu sebeple, balık yemeyi değil de, balık tutmasını öğretmenin bireyselleşmeye ve kişinin toplum içerisinde kendini taşımasına daha fazla yardımcı olacağı düşüncesini taşıyan Mill, fakir insanlara karşıt bir tutum içerisinde olmadığı, meselenin onun bireysellik düşüncesi içerisinde anlaşılması gerektiğine bizi götürür. (ss. 47-50).

Spencer, adaletin oldukça ilkel bir duygu olduğunu, bunun toplumlarda özellikle kan davası, oç alma gibi intikam duygularıyla birlikte kendini gösterdiğinden bahseder. (s. 52, 12) Zaman içerisinde aile ya da ilgili kabileye dönük cezalandırma fikrinin, suçu işleyen fert kimse ona yönlendirildiğinden söz eden yazar, Yahudi ve Hıristiyan kültürdeki suç ve ceza kavramlarına ilişkin Spencer bağlamında genel betimlemelerde bulunur. (s. 53, 4-7). Bireye dair suç ve ceza mantalitesinin gelişimini sosyal evrim olarak gören Spencer, adaleti toplumsal yaşamın yaşam pratikleri üzerinden hareketle tanımlayabileceğine vurgu yapar. Yazar bu bağlamda Spencer üzerinden adalet fikrini dört kavrama indirger: Güvenlik, sosyal evrim, bireysellik ve eşit hürriyet. Yazar, Spencer'ın adalet teorisinde rasyonalist bir tutum içerisinde olduğunu söylerken (s. 51, 21), Spencer'ın adalet fikrini üretirken ya da temellendirirken toplumsal pratiği ya da tecrübeyi esas almasını, Spencer'a dair ilk betimlemeyle nasıl uzlaştıracığı oldukça merak konusudur. Çünkü Spencer, rasyonalist olarak nitelenmişti.

Spencer'ın ahlak anlayışını, kendi bilgi anlayışıyla da yakından alakalı gören yazar (s.56, 17), bilgi görüşünde Spencer'ın doğuştan fikirleri kabul ettiğine dair açıklamalara yer verir. (s.63, 4-6). Doğuştan fikirlerin kabul edildiği sistemlerde neredeyse kesin olarak nedenselliğin kabulü de kendini net biçimde gösterir. Spencer için de nedensellik, tabiat kanunlarının kendini en net bi-

çimde gösterdiği alandır. Tabiat dünyasında görülen nedensellik durumunun toplumsal yaşamda da olacağına Spencer bağlamında değinen yazar, toplumsal kanunların birey yaşamında önemine dikkat çeker. Toplumsal yaşamda görülen en etkin sosyal işlevin güvenlik ihtiyacına göre (s. 62, 13) şekillendiğini belirten yazar, Spencer üzerinden ahlakın da bu bağlamda kişinin hayatiyetini devam ettiren fayda bağlamında ele alınacağını belirtir. (s. 60) Sosyal yaşamın içerisinde din konusuna da ağırlık veren Spencer, din bilim arasında var olduğu sanılan çatışmanın sahici bir çatışma olmadığını; çatışmanın din adına yapılan hurafelerle bilim arasında olduğunu net biçimde ortaya kor. (s. 59, 5-7) Bunun yanında yazar, dinin sosyal yaşamda Spencer bağlamında bir gereklilik olduğunu ve sosyal yaşamın evrilmesiyle dine dair yaklaşımların neler olacağı konusunda her hangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Eğer yapılmış olsaydı, geleneksel bir toplum olan kendi toplumumuzun din algısı için de manidar bir takım gerekçelere sahip olurduk diye düşünmeden geçemiyorum.

Mill'in özgür irade anlayışı yerine, Spencer'ın mutlak iradeyi savunuyor olmasından hareketle (s. 62, 20), Spencer'ın dinlerin Tanrısı kadar felsefenin de Tanrısı'nı bu bağlamdan hareketle bir araya getirmeye çalıştığını, bir tür din- felsefe uzlaştırmasına kapı araladığını ya da bu yola ilişkin güçlü kanaatlere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal evrim anlayışını kendi toplumsal ve sosyo-politik açıklamalarına temel dayanak noktası olarak gören Spencer, savaşın da sosyal evrim içerisinde anlamlı olduğunu ve insanların ya da toplumların kendi enerjilerini ve güçlerini buna göre yenileyip ürettiklerinden bahseder. (s. 75) Bu kısmı kaleme alırken yazar, net biçimde ve vurgulayarak da doğada görülen prensiplerin ahlak ve siyaset alanına uyarlanmasının amaç edinilmediği ve Spencer'ın da en çok bu konuda yanlış anlaşıldığından bahseder. (s. 67, 19-21). Ancak ilerleyen satırlarda yazar, Spencer'ın sosyoloji ile ilgili açıklamalarında doğal seleksiyonunun nasıl uygulandığından bahsederek yukarıdaki açıklamasıyla önemli oranda sıkıntı doğuracak cümlelerle karşılaşmaktayız. (s. 71, 6-9).

Bireyselliğin gelişiminde özgürlüğün vazgeçilmezliğine inanan Spencer, özgürlüğü, başkasının özgürlüğüne tecavüz edilmediği (s. 76, 1-2) sürece kullanılan en temel içgüdüsel ve aşkın bir nedene dayalı insan hakkı olarak değerlendirebilir. (s. 77, 14-16). Yazar yine özgürlük kavramı bağlamında, en uygun olanın hayatta kalma ilkesinin sosyal evrimleşmede nasıl işlediğini göstererek (s. 77, 8-13) insan altı yaşamlarında görülen yaşam prensiplerinin insan türü içinde nasıl olabileceğini ifade ederek, türler arasında prensip geçişinin varlığına tekrar temas etmiş olmaktadır. Bu açıklamasıyla da yine Spencer'ın insan yaşamının kurallarının doğa ya da diğer varlık türlerine uyarlanan yasalardan nasıl istifade ederek elde ettiğini göstermektedir. Kant ile Spencer arasında özgürlük kavramı bağlamında ortak noktaların neler olduğu kadar, ay-

rışmanın nelerde ve nerelerde yaşandığına değinen yazar, özgürlüğün, Kant'ta görev ve sorumluluktan sonra, Spencer'da ise, özgürlüğün sorumluluktan önce geldiğini açıklaması oldukça anlamlı ve iyi bir tespit görünümündedir. (s. 77, 16-26) Ancak kanaatim, görev ve sorumluluğun Kant'ta bu kadar özgürlükten önce gelebildiğini çıkarsamanın biraz güç olduğu yönündedir. Çünkü, Kant, tüm etik sistemlerde de olduğu gibi, ahlakı yani etiği özgürlüğün üzerine bina eder. Özgürlüğün ya da özgür fiilin olmadığı yerde ahlaktan ya da etikten bahsedemeyiz. Bu durumda, öyle geliyor ki, Kant içinde özgürlük, tüm eylemlerin ahlaki oluşu için bir ön şart ise, görev ve sorumluluğunda ahlaki ya da etik olabilmesi için özgürlüğün onlar içinde bir ön şart olması gerektirir.

3- Adil Toplum, Devlet ve Birey İlişkilerinin Analizi

Spencer, toplum düzeninde mutlak adaletin gerçekleşeceği iddiasındadır. Mutlak adaleti de doğal kanunlara uymada gören Spencer, (s. 79, 6-10) ferdin içgüdüsel yönelimlerinin askıya alınmadan kendi içinde ve mecrasında gerçekleşmesi gerektiğini düşünür. Ferdin kendi doğasının içgüdüsel yöneliminin sakıncalı sonuçlarını, işin doğal seyrinde yaşanması tarafında olan Spencer, yapay bir takım yasa ve yaptırımlarla ferdin bu doğal yönelimi engellenmeye çalışılmamalıdır (s. 80, 1-4). Bu tarz ifadeleri ile daha çok ve temelde liberal bir toplum ve devlet düzeni benimsediğini açık biçimde gördüğümüz Spencer, zaman içerisinde bir takım liberal sisteme dayalı devlet organizasyonlarının yasa etrafında ferdin doğal hak ve yönelimlerini baskı altına alan eğilimler içerisinde olduklarını tanık olmaktadır. (s. 81, 18-19).

Mill'in özgürlüğe vurgusu ise, bireysel istemin dışında toplumsal özgürlük bağlamında gelişir. (s. 81, 27-29). Ancak bu arada toplumun arzusuna göre, birey üzerinde bir takım yasaların çıkarılıp uygulanmasına kesinlikle karşı çıkan Mill, bireyin doğal hakkı olan özgürlüğün ancak başkalarına zarar verme durumunda kısıtlanabileceğinden söz eder. (s. 82, 8-12). Özgürlüğü bu kadar savunan Mill'in her türlü tek tipleştirme ya da tıpkılaştırmaya karşı çıkacağı açıktır. (s. 83, 7-8). Özgürlüğün beraberinde bireyler arasında rekabetçiliği de ortaya çıkaracağına değinen yazar, Mill'in serbest piyasa ekonomisini bu bağlamdan hareketle savunduğunu belirtir. Ona göre Mill, serbest piyasa ekonomisinin özgürlük, özel mülkiyet ve sınırlı devlet anlayışı ile gerçekleşebileceğini açık biçimde savunur. (s. 85, 3-12). Mill'in sınırlı devlet anlayışını, bireyin özgürlüğü, adalet ve ortak yarar bağlamında anlaşılabilirliğini ifade eden yazar (s. 86, 1-3), devlet anlayışının modern liberal devlet düşüncesine göre ortaya çıktığını (s. 87, 8-12), devletin kanun koyucu ve baskı kurucu olmaması gerektiğine azami derecede dikkat edilmesi gerektiğini ifade eder. Toplumsal değişime ve farklılaşmaya oldukça önem veren Mill, farklılığın ve

tek tipleşmenin önündeki en büyük engelin girişimciliğin yasaklanması olduğunu ve bunu yıkmamanın yolunun da ister işçi ister işveren olsun her iki kesimin de alabildiğine girişimci olması gerektiğini, böylelikle ekonomik yapıda görülecek kapitalist boşluğun kapanabileceğini ifade etmektedir. (s. 87, 17-19). Özellikle Mill'in bireysel girişimciliğe vurgu bağlamında çeşitliliği uzun zaman görmeyen ya da bunu tecrübe etmeyen toplumların buna yani farklılığa dair akıl tutulması ya da algı körlüğü diyebileceğimiz bir tutum ve davranış içerisinde olacağına dair analizi oldukça manidardır. (s. 83, 11-13). Ancak devlet birey karşısında açık bir zararı önleyeceği zaman devlet müdahalesinin olması gerektiğini Mill üzerinden ortaya koymaya çalışan yazar, (s. 88, 14-16) zarar kavramının nasıl ve neye göre olacağını da açıklaması gerektiği düşüncesindeyiz. Ancak zararın nasıl ortaya çıktığı ya da çıkabileceği ifade edilse de devlet müdahalesinin objektif biçimde işleyebileceği ve ferdin hakkının ya da kamu yararının usulüne uygun fonksiyonel kılınmasında her zaman için az veya çok ciddi sorunların yaşanacağını söylememiz gerekmektedir. Çünkü, kavramları da, kanunları da yazan, yorumlayan ve uygulayan insan olduğu için, her zaman için insan unsurunun ya da sorununun vazgeçilmez değerinde olduğu fark edilmelidir. Ancak buna ne Mill'in, ne Spencer'ın ve ne de yazarımızın dikkat çekmemesi bizi endişelendirmektedir.

Toplumların kendi içerisinde bir takım düzenlemeleri her hangi bir yasaya gerek kalmadan halletmeleri gerektiğini ifade eden Mill, (s. 90, 20-25) İslam ahlak sisteminde sıklıkla vurgulanan birbirlerine karşı duyarlı bireylerin olmasını talep etmektedir. Emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker/iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak bu anlayış doğrultusunda öne çıkan bir ahlaki düzenlemedir. Bu tarz bir şuurlu yapının oluşmasında eğitimin vaz geçilmez önemine dikkat çeken Mill, eğitilmiş toplumun ahlakla yani etikle bütünleşmesini ve bu uğurda toplumda sıkça görülen ahlaki dejenarasyonu ve yozlaşmayı kınayan ve önleyici tedbirler alınmasını salık veren bir tutum içerisinde bulunmaktadır. (s. 91, 5-9). Serbest girişimi oldukça önemseyen Spencer, bu hakkı, "her bireyin en iyi şekilde yapabileceğini düşündüğü işi gerçekleştirme özgürlüğü" olarak anlamakta ve bu konuda tüm sınırlamaların insan özgürlüğünün karşısında olduğunu dile getirerek (s. 92, 4-17) sosyalist sistemlerin bireyi toplumun kölesi yaptığından söz etmektedir. (s. 92, 3). Mill gibi Spencer da sınırlı devlet anlayışını savunur ve devletin en önemli görevinin, ilk çağlardan beri yurttaşının güvenliğini sağlamak olduğunu açık biçimde belirtir. (s. 94, 1-2) Devletin de kendi işini bununla sınırlandırıp özel teşebbüsün önünü tıkayıcı, ne yasal faaliyetlerde ve ne de uygulamalar içerisinde olmalıdır. Bu nokta da Spencer, bilim papazlığına öykünmüş devlet eliyle yapılan eğitim sisteminden tutunuzda (s. 94, 27-31), her şeye müdahil olan bürokratik anlayışa (s. 95, 11-13), gönüllülüğü ortadan kaldıran zoraki düzenlemelere (s. 100, 7-27), kendini ilahlaştıran parlamenter yapılara (s. 103, 16-32) varıncaya kadar bireyselliğin, gönüllülüğün ve özel teşebbüsün

önünü tıkayan her suniliği eleştirip bunun yerine hayatın doğal seyrinin beraberinde gelecek sosyal işleyişin ve sosyal evrimin kendi iç dinamiklerinin bireyi mutluluğa ve düzene kavuşturacağı kanaatindedir. (ss. 106-107).

Ancak şu kadarını da görüyoruz ki, her şeyi ferdin gönül ve rıza dünyasına bırakarak bir toplum ve devlet düzeninin sağlanması öyle her zaman ve her toplumda kolayca işleyecek bir devlet ve toplum mantığı gibi görünmemektedir. En basitinden ülkemizde misafir etmekte olduğumuz Suriyeli, Iraklı, Afganistanlı mülteciler halkın kendi gönül rızasına bırakılarak onların memleketimizde barınması ve iâşesi ne kadar mümkün olabilir? Hele hele bu sığınma durumları, beklenen süreyi aşan bir misafirlige dönüştüğü durumda devlet gücünün, ortaya çıkabilecek oldukça ciddi sorunların oluşmaması için şefkat elini uzatması, toplumu asalak beslemeye yönelten ya da söz konusu tutumun zorla iyilik ettirici bir yöntem biçiminde telakki edilmesi oldukça yanlış olacağı açıktır.

4- Adil Düzen ve Gerçekleşme Modelleri

Bu bölümde Mill bağlamında yazar, siyasal ve sosyal demokrasi kavramlarının tanımsal içerikleri hakkında oldukça anlamlı analizlerde bulunur. Buna göre, siyasal demokrasi daha çok elitist ve belli bir azınlığın haklarını koruyan ya da dile getiren siyasal bir yapılanma olarak kendini gösterirken, (s. 110, 24-27) sosyal demokrasi alabildiğine halkçı katılımın teşebbüs hürriyetiyle kendini çok daha fazla toplumsal kılan bir siyasal örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. (ss. 112-113). Özel mülkiyeti, en doğal insan hakkı olarak gören Mill, özel mülkiyetin önündeki tüm engellerin kaldırılması gerektiğini söylerken, haksızca ele geçen yani adil olmayan mülkiyet biçimlerinin karşısında olduğunu açık biçimde dile getirir. Buna göre, Spencer gibi Mill'in de mükemmel bir bireyselliğin olabileceğini iddia eden yazar, aralarında bir takım farklarında olduğundan söz eder. (s. 117, 14) Mill'in özellikle, doğal olarak ortaya çıkan bir takım fırsat eşitsizliklerinin alınabilecek bir takım tedbirlerle ortadan kalkacağını ve bunun da yasal bir takım düzenlemelerle gerçekleşeceğini söylemesi ve bu konuda da evrensel bir eğitim ve nüfus sınırlandırılması içerisinde olunması gerektiğine dair yaklaşımları yazar tarafından açık bir dille ifade edilmektedir. (s. 117, 13). Bu noktada rekabet hakkının söz konusu özgürlüğün kendini gerçekleştirmede olmazsa olmaz önemine dikkat çeken Mill, haksız rekabetin karşısında olduğu kadar, insanların ellerinde sahip oldukları ile mutlu olmama gibi durumlarında yaşandığı Amerikanvari yaşamında bireylerin psikolojisi üzerinde nasıl bir tesirde bulunacağını net olarak ortaya kor. (ss. 118-119). Rekabet hakkının tartışıldığı siyasal metinlerde sosyal yarar kavramının içeriği de bu bağlamda tartışılır. Mill üzerinden hareketle yazar, sosyal faydayı bireyin başkasına muhtaç ol-

mayacak şekilde kendi yaşamını idame ettirmesi olarak açıklar ve bu tarz birey faydasını gözeten bireyselci faydanın toplumsal faydayı da alabildiğine gözeteceğini ifade eder. (s. 120, 15-21). İnsana kadın, erkek ayrımı yapmaksızın bakan Mill, bireyin yararının gözetildiği toplumsal modelde kadının toplumsal yarara uyacak şekilde haklarının gözetilmesinin özgürlük ve adaletin herkese eşit biçimde uygulanması gerektiği paradigması etrafında meseleyi çözümlenmeye çalışır. (s. 123).

Spencer mevcut devlet yapılarını kendi bakış açısı üzerinden militer devlet yapıları ile endüstriyel devlet yapıları olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayrımın ilkesini, savaşçı toplumların militer devlet yapıları, anlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmış sanayileşmiş toplumların ise endüstriyel devlet yapılarını ürettiğinden söz eder. Buna göre, ilkinde, devlet, bireyin üzerinde statüye dayalı egemenliğini ortaya koyarken, ikincil devlet biçimlerinde bireyin, ekonomik başta olmak üzere, hak ve hürriyetlerini eline alması ile anlaşmaya bağlı bir toplumsal organizasyonun varlığından söz edilebilmektedir. (ss. 129-130). Birey merkezli düşünen Spencer, bu bağlamda özel mülkiyet hakkının da en temel haklardan biri olduğunun altını çizerek ve bu hakkın devletin ya da toplumun değil bizzat mutlak iradenin bireye vermiş olduğu bir hak olarak göreyerek metafiziksel bir gerekçelendirme ile meseleyi çözümlenmeye çalışır. (s. 132, 18-26). Bireysel haklar bağlamında rekabet hakkının sosyal yaşamda yaşam mücadelesinde gerekli olduğuna inanan Spencer, bu rekabetin pozitif bir rekabet telakkisiyle yapıldığı süreci toplumsal yaşamda bizzat diğer bireylerin de faydasına dokunacak olumlu neticelerin ortaya çıkabileceğinden bahsederek oldukça bireyci bir tutum takınır. (s. 133, 1-7). Spencer'ın kadın hakları konusunda da psikolojiyi ve biyolojiyi baz alarak rasyonel temellendirmelerde bulunmasını yazar, günümüz için hala canlı ve yeniliğini koruması dolayısıyla oldukça etkileyici bulur. (s. 141, 8-12). İki cins arasında ortaya çıkabilecek dezavantajlı durumların duygudaşlık ilkesi bağlamında çözüm yoluna koyulması gerektiğinden söz eder. (s. 137, 31-33). Spencer, eşitlik ilkesi bağlamında meseleyi algılayarak, cinsleri kendi potansiyellerine gerçekleştirmek için eşit hürriyete ve özgürlüğe sahip olmaları gerektiği noktasında açıklamalara gider. (s. 137, 6-7).

Yazarımızı, böylesi bir çalışmayı ortaya koymada göstermiş olduğu akademik gayreti, ufuk açıcı analizleri ve betimlemeleri dolayısıyla tekrardan kutluyorum.